Mýtus a psychoterapia Význam symbolov a mýtov v K.I.P.

Otto Lang

Soukromý psychoterapeut, Salzburg

Svojráznosť a účinnosť symbolov je dobre známa z terapeutickej praxe a z teoretických prác. Chcel by som teraz dať do vzájomnej súvislosti pojem „symbolu" a „mýtu".

Symbol v katatýmnom obrazovom prežívaní (KB) je vždy začlenený do diania. Toto by bol primárny mýtus (z ;hľadiska terapeutickej techniky KB), ktorý môže byť často identický aj s určitou reálnou spomienkou a zvlášť tiež s určitou traumou. Každý symbol v dôsledku často enormného zhustenia obsahuje ale viaceré, často mnohé „príbehy", teda mnohé mýty. Každý jednotlivý mýtus môže byť v KB rozprávaný ďalej, eventuálně sa vetviť. Môžu takto vznikať všeobecne známe mýty, ale často aj „privátne mýty". Terapeut bude, decentne fokusujúc, sprevádzať rozprávanie a umožňovať jasné a emočne nabité utváranie jednotlivých detailov. Je známe, že najlepšia metóda vysvetľovania symbolu je symbol samotný, a síce ešte v podobe obrazu a nie až v následnom rozhovore. Sám som s ;dobrým úspechom vyskúšal fokusujúcu meditáciu dôležitého symbolu počas následného rozhovoru (Trenčianske Teplice 1996). Bölcs robí svoju prácu na nevedomí pacienta striedavo v obraze (hypnoidní stav) a v terapeutickom rozhovore (bežné vedomie). Aj klasická technika asociatívneho postupu necháva rozvinúť KB - hlavné rozprávanie „po línii centrálnej emócie" spolu so sekundárne-procesovými presnými správami o vybavovaných scénach, ktoré slúžia ako informácia pre terapeuta a pre pacientovu katarziu. Pri asociatívnom postupe sa po týchto fázach prevážne sekundárneho procesu pokúšame opätovne navodit pôvodný KB-obraz, čo je často tiež príležitosťou registrovať transformácie, ktoré sa medzičasom v ;obraze objavili. Do značnej miery sa takto dá v praxi katatýmno-imaginatívnej psychoterapie (KIP) pozorovať výraznejšia priepustnosť medzi primárnym a sekundárnym procesom.

My, terapeuti sme pri dlhej účasti na obrazoch našich pacientov už natoľko dôverne oboznámení s primárnym procesom a jeho nechýbajúcou ale inou (emočnou!) logikou, že rozpoznávame primárny proces (v obraze alebo v ;rozhovore) ako vhodný komunikačný prostriedok (pozri tiež Salvisberg, 1997, alebo pojem „permeation" u ;H. ;Petzold, 1979).

Teraz ale ďalej k mýtu: pozrime sa na jeho funkciu pri jednom háklivom probléme: pri nie celkom zriedkavom fenoméne ľudskej obete u kultúrnych a prírodných národov, zvlášť u stredoamerických a juhoamerických rozvinutých indiánskych kultúr - pri zbytkoch ešte existujúcich biologicko-inštinktívnych inhibicií zabíjania (usmrcovania). Ukazuje sa, že tieto ľudské obete boli začlenené do kultov a rituály boli začlenené do mýtov (často kozmogonických mýtov, napr. o vzniku slnka a ako sa musí pomôcť slnku obeťou, aby nebolo stále slabšie na svojej oblúkovej dráhe).

Nechceme sa ale zaoberať takýmito archaickými a ani modernými mýtmi, ktoré tiež existujú, napr. u US-Američanov je ešte dnes základom amerického sna sen o využitých

šanciach v zmysle „od umývača riadu k milionárovi". Chceme sa pridŕžať klasických mýtov, ktoré sú všeobecne známe aspoň čo do obsahu, ktorý je v popredí. Svojím latentným zmyslom azda ešte spoluutvárajú náš moderný život a dokážu zobrazovať nevedomé charakterové rysy alebo vzťahové problémy.

Nevedomá vzťahová dynamika sa prejavuje napr. v obraze, že z hlavy Dia je zrodená Pallas Athena, bohyňa múdrosti. Je to zhustený obraz, ktorý veľkolepo zhŕňa nevedomé priania, baženia a túžby otca a dcéry.

Aký aktuálny je tento mýtický príbeh *ako obsah aktuálneho konfliktového prežívania*, by som vám chcel ukázať na príklade kazuistiky. Istý taliansky Pater familias a ;jeho pokorná žena majú ako prvé dieťa namiesto želaného syna dcéru, neskôr dvoch synov a potom ešte jednu dcéru. Najstaršia dcéra prichádza 48-ročná ku mne do terapie s ;množstvom telesných ťažkostí, medicínsky bez organického nálezu. Vo svojom intelektuálne veľmi náročnom povolaní ukončila tretie prídatné vzdelávanie. Cíti sa unavená, frustrovaná, jej muž má pre ňu málo porozumenia, intelektuálne jej nestačí a je tiež neplodný. Obidve svoje deti mala pomocou in vitro fertilizácie. Keď sa mala počas gravidity zle, jej rodičia len zdôrazňovali, že je jej povinnosť porodiť vnúčence, s ktorými potom takmer každý víkend cestuje do Talianska. Svoj štúdijný smer si pôvodne zvolila tak, aby vlastne mohla žiť aj u svojho otca, ale kvôli svojmu mužovi sa presťahovala do Rakúska.

KIP ukázala, že tento otec u svojej najstaršej bol súčasťou *fantázie o všemocnosti*, že môže porodiť ju samotnú a je s ňou večne spojený v duchovnej *unio mystica*. Paradoxne poskytoval málo intelektuálnych podnetov, ale vyžadoval od nej, aby vždy všetko vedela. Ignoroval jej vlastné vysoko špecializované odborné znalosti a až do vysokého veku vyžadoval, že by mala dodatočne študovať jeho štúdijné zameranie, nie preto, aby *skutočne* išla v jeho šľapajách, ale aby *ho obdivovala* v jeho prevahe a aby ho nedostihla. Tým by takpovediac dosiahol nesmrteľnost.

Zatiaľ čo rivalizoval so svojimi synmi a svoju najmladšiu dcéru orazítkoval za „hlupáka", spojil sa s mojou pacientkou ako svojim *„pôrodom z hlavy"* tak silno, že na začiatku našej práce bola úplne v zajatí svojej túžby po ňom. Jej muž mal takmer len funkciu opory voči *priťahovaniu*, ktoré vychádzalo z jej otca, a mohol jej pomôcť práve tak málo ako jej matka pri rozvinutí jej samostatnej ženskej identity. Ukazovala navonok svoje vynikajúce intelektuálne nadanie, pohŕdajúc údajne hlúpymi druhými ľuďmi, sama ale nebola o tom skutočne presvedčená. Tento problém zostal až do smrti otca do značnej miery nevedomým a prejavil sa len skryto telesnými symptómami, ktoré sa masívne manifestovali, keď sa ukázalo, že otec bol *fakticky smrteľný* a pre dcéru sa tým prerušilo spojenie s ;ním.

Moja pacientka sa už nemohla oddávať ilúzii, že je jeho duchovným vlastníctvom a tým takpovediac *podobná Bohu* ako on, nemohla sa ale na druhej strane ešte chápať ako nezávislá osobnosť s vlastnou hodnotou - faceta prežívania, ktorá v gréckej kultúre u *skutočnej bohyne Pallas Atheny* prirodzene nehrala žiadnu úlohu.

Ešte v našom storočí tak múdra žena ako Simone de Beauvoir píše úplne nekriticky o vzťahu otca a dcéry: „Otec je stelesnením tohoto dobrodružného, ohromného, ťažkého a pritom nádherného sveta. On je transcendenciou, on je Boh. Ním je detronizovaná matka tak ako bola Isis nahradená Ra, Zem Slnkom… Dcéra je povolaná k tomu, aby sa jedného dňa stala ženou rovnakou ako jej matka - nikdy nebude nádherným otcom - od otca môže len pasívne očakávať určité ohodnotenie. Chlapec nadobúda *prirodzenú prevahu* prostredníctvom emócie rivality. Dievča zakúša túto prirodzenú prevahu v bezmocnom „obdive"". K našej kazuistike môžeme prípadne doplniť, že dievča žije **v** otcovi a v jeho moci až do desivého prebudenia.

Ako príklad, ako *antický mýtus* žije a ako sa dá čítať pri znalosti nevedomej vzťahovej dynamiky u nadanej spisovateľky, zmieňme sa o *„Kasandre"* od Christy Wolf:
Z ;vonkajšieho pohľadu sa dcéra zúčastňuje politického života, ale len dovtedy kým obdivuje

a podporuje politiku otca. To, čo on od nej očakáva, je útecha a poslušnosť. Hekuba, múdra matka, občas varuje dcéru, musí sľúbiť, že nebude (citát) „liezť príliš hlboko do duše svojho otca". Ale dcéra sa považuje za otcovho miláčika, až musí zistiť, že je *pod dohľadom*. Keď povie Nie prípravám na vojnu, je vyhlásená za šialenú a zavretá. Priamos nemyslel *ju,* ale len *obraz* jeho *priania* aká má byť jeho dcéra. Ako dcéra nakoniec nemá *žiadnu* moc, s výnimkou, keď sa mu zalieča. Rola hovoriacej Nie a rola dcéry sú nezlučiteľné. Chcela by odkryť podvod s Helenou ako príčiny vojny slovami: „Vojna vedená kvôli fantómu sa dá len prehrať". Citujem Christu Wolf: „A kráľ Priamos, otec, sa pomaly hrozivo zodvihol a potom zreval, ako ho ešte nikto nepočul revať. *Jeho* dcéra! *Ona* zo všetkých, ona to musela byť, ktorá tu v Trójskej rade prehovorila v prospech nepriateľov. Namiesto toho, aby hovorila za Tróju jednoznačne verejne a ;nahlas, tu v chráme, ako aj na trhu! - Hovorila som za Tróju, otec, povedala som ešte potichu. - Kráľ kričí „Preč s ;touto osobou. Už nie je viac mojím dieťaťom".

Priamos udiera mocou otca *uctievaného a milovaného* dcérou, ktorý ju ako otec a vládca môže zraniť až do najväčšej hĺbky duše…

Dcéra so svojím vešteckým nadaním má blízko k nevedomiu, dokáže vidieť skryté mocenské nároky Kráľa a jeho Trójanov a utrpenie, ktoré prinesie vojna, prežíva dopredu, zatiaľ čo Priamus žil v zdanlivom svete racionalizácie a popierania svojich skutočných motívov, totiž realizovať rivalitu a moc deštruktívnym (a nakoniec autodeštruktívnym) spôsobom. ¨

Zatiaľ čo vo Freudových časoch a v časoch prvých psychoanalytikov bol mýtus o Oidipovi v centre pozornosti ako vysvetľujúci vývojovo-psychologický model pre generačné konflikty a partnerské problémy, tak v našej dobe nadobudol veľký význam *výskum narcizmu***.** Myslím tu na jednočlenné domácnosti, individualizáciu v pracovnej oblasti a hektičnosť v konzume a voľnom čase. Karl Abraham, včasný Freudov žiak, našiel v Ovídiových Metamorfózach najlepší popis problematiky narcizmu a pripisuje Ovídiovi „tak dokonalú znalosť symbolov, že je tu frapantný súlad s našimi dnešnými poňatiami". Grécke verbum „narkan" - ochrnúť, ustrnúť - je príbuzné s našim výra
zom narkóza - poukazuje na duševné rozpoloženie Narcisosa. Je ochrnutý v medziľudských vzťahoch, pretože uviazol v pozorovaní svojho vlastného zrkadlového obrazu. Narcisos pochádza zo znásilnenia vodnej nymfy Liriope riečnym bohom Cephisosom. Jeho matka sa pýta veštca Teiresiasa, ako dlho bude žiť dieťa, ktoré ona nedokáže skutočne milovať. Ovidius zdôrazňuje, že by mal byť milovaný už pri svojom narodení, ale Narcisos bol milovaný svojou matkou len kvôli svojej kráse, čo Belu Grunbergera, francúzskeho psychoanalytika, podnietilo ku konštatovaniu: „vcelku bol príliš milovaný, ale zle milovaný". (Tým sa myslí jeho *nevedomé ničenie* jeho skúseností vo vzťahoch, „zlá" láska matky má za následok že on *sám* hlboko nedôveruje vzťahom).

Nymfa Echo sa vášnivo zamilovala do Narcisosa, bola ním ale odmietnutá a skrývala sa odteraz v jaskyniach. Trápila sa v bolestiach, *až jej telo zmizlo,* a zostal len jej hlas. Narcisos podobným spôsobom pohŕdol už inými nymfami a mužskými ctiteľmi. Jeden z nich vzýval Bohyňu Pomsty na pomoc a bol vyslyšaný.

Pri čistom prameni v nedotknutom tienistom hájiku tíšil Narcisos na poľovačke svoj smäd: pritom uvidel svoj zrkadlový obraz a splanul láskou k nemu. I keď sa zdalo, že zrkadlový obraz dáva *nádej*, pretože *opakoval* každé vášnivé hnutie Narcisosa, predsa sa jeho láska nemohla naplniť, a tak sa trápil túžbou a chátral, zistiac, že on sám bol zrkadlovým obrazom. V podsvetí sa zrkadlil ďalej v ;Styxe. Na mieste, kde zomrel na útrapy z lásky, našli nymfy, s ;nimi Echo, narcisy.

V KB zážitkovo veľmi blízke zrkadlenie prostredníctvom obrazov je pri tejto terapeutickej metóde možné už na obrazovej úrovni, ale ešte viac v správaní terapeuta, ktorý sa vo svojich intervenciách (zvlášť pri reverbalizáciách podľa Rogersa) prejavuje nielen akceptujúco ale

často aj nadšene - napr. keď pacient robí veľké pokroky a produkuje veľmi zaujímavé symboly. Akceptácia a zvlášť fascinácia je pozitívnym zrkadlením, teda neskorým naplnením naliehavej potreby dojčaťa nachádzať lesk v očiach matky (Kohut) - narcistická reštitúcia.

Ako príklad by som Vám chcel uviesť kazuistiku, v ktorej sa mýtus o Narcisosovi dá vyciťovať dokonca aj v malých detailoch: Výnimočne dobre vyzerajúci manager, koncom tridsiatky, prichádza ku mne kvôli ťažkým depresívnym stavom. Vo svojej mladosti bol majstrom kraja v jazde na bicykli a v snowboarde, napriek depresiám potrebuje denné jazdenie na bicykli najmenej cez 20 ;km, aby, ako hovoril, sa cítil. Jeho situácia sa stala takou neznesiteľnou, odkedy pred 2 rokmi zomrela na rakovinu jeho milovaná matka, a odkedy, práve od tohoto obdobia, má 2 ženy, milenku a manželku.

Predpokladám oidipský konflikt: muž, pravdepodobne so silnou väzbou na matku, sa nedokáže rozhodnúť pre žiadnu ženu. Po niekoľkých obrazoch som ale pred ťažkou narcistickou poruchou osobnosti.

Na smrteľnej posteli sa mu matka zdôverila, že tehotenstvo s ním bolo *nehodou*, nechcela sa vydať za jeho otca, zostala v manželstve len kvôli synovi. Pýtala sa veštice - teda ženskej Teiresias, akého veku sa syn dožije, pretože vlastne nechcela mať dieťa. Keď sa potom z neho vyvinul pekný chlapec, predsa si ho veľmi zamilovala…

Toľko slová matky pred jej smrťou.

Pacient sám popisuje veľkú medzeru, ktorú zanechala jeho matka po svojej smrti. Jeho žena nechápe jeho citovú situáciu, zatiaľ čo jeho milenka áno, len ho veľmi ťaží, že často chodí s priateľkami, že kvôli práci nie je stále k dispozícii a že mu svoju náklonnosť prejavuje často nesprávnymi slovami. Hovorí napr.: „mám Ťa rada" a nie, ako si to on predstavuje „milujem Ťa". Musí jej až 20x denne telefonovať, aby jej dal túto otázku. Keď sú spolu, ide veľmi málo o sex, ale o to, že ho drží, „je držaný". To ona dokáže úplne bez slov.

Teraz naznačuje, že tento vzťah ju preťažuje, že silne schudla a cíti sa biedne. Hovorí, že už nedokáže byť dlhšie jeho milenkou. Jeho žena nemá žiadne porozumenie, nemôže sa ale s ňou rozísť, pretože on nemá nikoho, žiadneho priateľa, len spolupracovníčky, ktoré mu fandia, a ;ktoré prísnosťou drží v šachu.

Milenka, podobne ako nymfa, zdá sa byť unavená svojou rolou poskytovania *ozveny*, a jej telo nadobúda ako u ;Echo vývoj ako pri mentálnej anorexii. O to viac túži môj pacient po jednote s materským svetom. V ňom by našiel aspoň vo svojej fantázii časovo neobmedzené držanie (nesenie). Skutočný zmyslový kontakt s druhými ľuďmi, a hlavne s nejakou *ženou* nie je možný, pretože *istota*, prípadne to, čo sa naučil, že je *istota* vo vzťahu so svojou pôvodne *odmietajúcou* a potom tiež *prijímajúcou* matkou, je *len* zrkadlenie seba v druhom a opätovné zamilovávanie sa do svojho vlastného zrkadlového obrazu ako pekného, športovného muža, ktorý si to každý deň nanovo musí dokazovať.

Tu sa prejavuje určité ustrnutie a stagnácia, ktorá úplne zodpovedá pomenovaniu pekného mladíka Narcisom.

Môj pacient ale dokázal kvôli svojmu „tlaku utrpenia" vyhľadať pomoc. Dokáže byť len milovaný, nedokáže ale milovať druhých ľudí, ženy pri ňom môžu len odpovedať, reagovať ako nymfa Echo. Na rozdiel od Teiresiasa, dokáže Narcisos *vidieť*, ale toto videnie vedie ku žalostnej zaslepenosti; aj potom, čo mu je táto zaslepenosť zjavná, nedokáže sa od nej už oslobodiť. Žiadny vývoj nie je možný, typ existencie Narcisosa a Echo zostáva v povesti konštantný a neodvolateľný.

Prostredníctvom empatie a povzbudenia od terapeuta, aby chápal dieťa v sebe so svojimi túžbami a svojimi bolesťami, dokáže získavať prístup ku svojej vlastnej vitalite a oslobodzovať sa so závislosti na svojich groteskných sebapotvrdzujúcich akciách a na infúziách náklonnosti od svojich žien. Táto cesta, ako vieme, je dlhá a ťažká, cez obrazy je ale omnoho ľahšie zvládnuteľná, než len cez racionálne poznanie neuspokojujúceho doterajšieho utvárania života a vzťahov. Snový proces má úzku súvislosť s ;mýtom

- ako to vyjadruje jeden bonmot od Karla Abrahama: „Mýtus je snom národa, a sen je mýtom indivídua".

Dostávam sa k záveru:

Náš komunikačný systém sa cez reč v priebehu kultúrneho vývoja stále viac vyprázdňoval od emócií. Iné to bolo v archaickej gréckej kultúre, kedy celá príroda bola „plná bohov" (pánta pléra theón). Už od gréckeho osvietenstva a expanzie prírodovedného a technického myslenia sa exaktné postihovanie objektívnych daností natoľko dostalo do popredia oproti emočným výrazovým formám v ;reči a obraze, že spolu s Lorenzerom musíme ľutovať, že rečový symbol sa v medziľudskom dorozumievaní zvrhol na „znak". Vnútorný svet obrazov ako sa prejavuje v poézii, snovom symbole ale aj v mýte a v katathýmnom obrazovom prežívaní, otvára cestu k *večným* - teda emočným - pravdám ľudskej existencie.

Prof. Dr. phil. Otto Lang
Bayernstraße 19
A-5020 Salzburg
Rakúsko

Autor je psychoterapeut v súkromnej praxi, prednášal ako profesor na Univerzite v Salzburgu, je čestným predsedom rakúskej strešnej psychoterapeutickej spoločnosti, čestný predseda SSKIP (Slovenskej spoločnosti pre katatýmne - imaginatívnu psychoterapiu), docent rakúskej a slovenskej spoločnosti pre KIP.

Literatúra

Petzold H. Theorie und Praxis der Traumarbeit in der Integrativen Therapie. Zeitschrift für Integrative Therapie 1997; 3/4:147-175.

Salvisberg H. Von der amodalen Wahrnehmung zur Katathyme Imagination. Gedanken zur Progression des Primärprozesses. In: Kottje. Birnbacher L et al. Imagination in der Psychotherapie. Bern, 1997.

Preklad do slovenčiny: J. Hašto

Prednesené na III. medzinárodnom seminári pre katatýmne-imaginatívnu psychoterapiu, Trenčianske Teplice, 14.-17.5.1998.

Poznámka redakce:

Katatymně imaginativní psychoterapie (K.I.P.) patří mezi dynamické psychoterapie. Zdůrazňuje význam nevědomé psychodynamiky projevované ve snech, imaginacích, pudových impulzech. Pojetí nevědomí je obdobně jako v klasické psychoanalýze. Rozvíjí se od konce 40. let a duchovním otcem je H. Leuner. Hlavní psychoterapeutický postup je imaginativně-verbální. Jako základ používá v relaxaci navozenou imaginaci. Pacient imaginuje na terapeutem navozené motivy, mluví o tom, co v imaginaci prožívá, popisuje jak obrazy, tak emoce. Na motiv, který terapeut nabídne, se během imaginace projikují

pacientovy zkušenosti a konflikty, zpravidla zahalené do symbolického jazyka. Terapeut může pomocí slovních empatických intervencí napomoci imaginace rozvíjet a strukturovat. Nejde ani tolik o hledání významu symbolů, jako o jejich propracování a zaměřování k určitým tématům. Tento aktivní zásah terapeuta odlišuje K.I.P. od jiných imaginativních přístupů.